

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТІВ У НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ ІЗ КЛІПОВИМ МИСЛЕННЯМ

Косьміна В.Ю. (Харків)

Статтю присвячено опису формування концептів в навчанні студентів із кліповим мисленням. Визначено концепт як культурно значущу одиницю ментального рівня, що відображає національно специфічну інформацію. В концепті слово, мова і невербальна поведінка з'єднуються в нерозривне ціле. З'ясовано, що концепти в навчальному процесі можна використовувати як одиницю навчання, відбору та організації мовного (лексичного) матеріалу.

Під час формування концептів студент із кліповим мисленням зможе реалізувати здатність знаходити потрібну інформацію в найрізноманітніших її джерелах і в той самий час оволодіти вмінням її систематизувати, тлумачити, а також розуміти особливості вживання і сполучуваності тих або інших мовних одиниць в українській мові й одночасно розширювати знання про українську мовну картину світу й формувати власну мовну особистість. Робота з формування понятійних і художніх концептів може допомогти студентам із переважаючим кліповим типом мислення опанувати нову мову, підвищити мотивацію, навчитися краще розуміти й відчувати як культурні традиції носіїв мови, що вивчається, так і власні. Використання формування концептів під час навчання розвиває у студентів уміння відбирати, класифікувати, систематизувати необхідний мовний матеріал в залежності від мети спілкування й комунікативної ситуації; розвивати та реалізовувати компенсаторні вміння студентів; навчати їх будувати когерентний дискурс і робити правильний вибір необхідних мовних стратегій для його успішної реалізації. Все це робить можливим організацію такого навчального процесу, який забезпечує формування міжкультурної компетенції студентів.

Ключові слова: кліпове мислення, концепт, міжкультурна компетенція, українська мова як іноземна.

Косьміна В.Ю. Формирование концептов в обучении студентов с клиповым мышлением. Статья посвящена описанию формирования концептов в обучении студентов с клиповым мышлением. Концепт определен как культурно значимая единица ментального уровня, отражающая национально специфическую информацию. В концепте слово, язык и невербальное поведение соединяются в неразрывное целое. Выяснено, что концепты в учебном процессе можно использовать как единицу обучения, отбора и организации языкового (лексического) материала.

При формировании концептов студент с клиповым мышлением сможет реализовать способность находить нужную информацию в самых разнообразных ее источниках и в то же время овладеть умением ее систематизировать, объяснять, а также понимать особенности употребления и сочетаемости тех или иных языковых единиц в украинском языке, одновременно расширять знания об украинской языковой картине мира, формировать собственную языковую личность. Работа по формированию понятійних и художественных концептов

може допомогти студентам з преобладаючим кліповим типом мислення вивчити новий мовний матеріал, підвищити мотивацію, навчитися краще розуміти та відчувати культурні традиції носіїв мови, так і власні. Використання формування концептів в процесі навчання розвиває у студентів вміння відбирати, класифікувати, систематизувати необхідний мовний матеріал в залежності від цілі та ситуації спілкування; вдосконалювати та реалізовувати компенсаторні вміння студентів; навчати їх будувати когерентний дискурс та здійснювати вибір потрібних мовних стратегій для його реалізації. Все це сприяє чіткій організації навчального процесу, забезпечує ефективне формування міжкультурної компетенції студентів.

Ключеві слова: кліпове мислення, концепт, міжкультурна компетенція, українська мова як іноземна.

Viktoriiia Kosmina. Formation of concepts in teaching students with clip thinking. The article is devoted to a description of the formation of concepts in teaching students with clip thinking. The concept is defined as a culturally significant unit of the mental level, reflecting nationally specific information. In the concept, the word, language and non-verbal behavior are combined into an inextricable whole. It was found that concepts in the educational process can be used as a unit of training, selection, and organization of language (lexical) material.

When forming concepts, a student with clip thinking will be able to realize the ability to find the necessary information in its most diverse sources and at the same time to master the ability to systematize, explain, and also understand the features of the use and compatibility of certain language units in the Ukrainian language, while expanding knowledge about the Ukrainian language picture of the world, to form their own "secondary language personality". The work on the formation of conceptual and artistic concepts can help students with a prevailing clip type of thinking learn a new language, increase motivation, learn to better understand and feel both the cultural traditions of the speakers of the studied language and their own. Using the formation of concepts during training develops the students' ability to select, classify, systematize the necessary language material depending on the purpose and situation of communication; to improve and implement the compensatory skills of students; teach them how to build coherent discourse and select the right language strategies for its implementation. All this contributes to a clear organization of the educational process, ensures the effective formation of the intercultural competence of students.

Key words: clip thinking, concept, intercultural competence, Ukrainian as a foreign language.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Метою вивчення будь-якої іноземної мови (зокрема української/російської як іноземної) є оволодіння цією мовою як засобом міжкультурної комунікації, тобто інструментом для розуміння носіїв цієї мови та адекватної передачі інформації і вираження своїх думок, почуттів, намірів у спілкуванні з ними. Мова, як відомо, функціонує в текстах різного плану, і традиційно навчання іноземної мови

пов'язане з читанням і аналізом цих текстів. Однак останнім часом у студентів спостерігаються труднощі зі сприйняттям і навіть розумінням текстів (особливо це стосується дітей та молоді, а також людей, які внаслідок різних причин проводять багато часу в Інтернеті), відповідно, традиційні способи, засновані на роботі з текстами, стають усе менш ефективними. На нашу думку, в цьому разі доцільно використовувати формування концептів в навчанні студентів із кліповим мисленням.

Аналіз останніх досліджень. Сучасні лінгвісти поняття *концепт* вивчають із двох боків. У разі, коли його ототожнюють з понятійним компонентом значення слова, вчені визначають концепт як: денотат, десигнат, лексичне поняття, референт, сигніфікат; в іншому випадку – термін *концепт* використовують у зв'язку з когнітивним підходом до мовних одиниць. І тоді концепт тлумачать як «різносубстрактну одиницю оперативної свідомості» (переклад наш – В.К.) [1]. Концепт – оперативна значуща одиниця пам'яті, ментального лексикону, цілісної картини навколишнього світу, яка відображається в психіці людини. Що цікаво, ця одиниця може включати інформацію як об'єктивного плану буття, так і уявного. Це дозволяє нам досягнути або хоча б доторкнутися до тих сенсів, що породжуються поетичним уявним світом, до того, що людина знає, думає, уявляє про навколишні об'єкти.

Тільки в цьому випадку можна говорити про лінгвістичні, психологічні та культурологічні характеристики при визначенні концепту. Тільки такий підхід дає підстави розглядати концепт як шар культури у свідомості людини: те, у вигляді чого культура стає частиною її ментального світу.

Спираючись на визначення концепту Ю. Степанова, В. Карасика, О. Кубрякової, А. Вежбицької та інших вчених, можемо казати, що всі вони дійшли до одного висновку: концепт є культурно значущою одиницею ментального рівня, етномовною одиницею.

У методиці викладання іноземних мов концепт уживається в таких значеннях: 1) базова одиниця культури; 2) одиниця концептуальної системи людини, що відображає її знання й життєвий досвід [3]. Це зумовлено певними чинниками: по-перше, коли студент вивчає іноземну мову, він знайомиться з чужою для себе культурою, а також з засобами її сприйняття і

визначення (новими концептами), які інакше представляють дійсність; по-друге, студент розширює власну концептуальну систему додаванням до неї нових концептів.

Таким чином, концепт як методична категорія є культурно детермінованою одиницею комунікації, що є вихідною для формування мовної компетенції в процесі вивчення іноземної мови [5].

Т. Ніфака та О. Бовда у своєму дослідженні [3] визначили можливості застосування концепту в навчанні, що дає, на їхню думку, змогу розглядати його як вихідну одиницю навчання, структуризації мовного (лексичного) матеріалу. «Використання концепту забезпечує подолання міжмовної інтерференції студента, який виступає вторинною мовною особистістю, здійснює ефективне формування й удосконалення міжкультурної компетенції студента» [3: 314]. Науковці окреслили способи формування концептів: 1) безпосередній індивідуальний досвід; 2) здійснення людиною різних дій з предметами; 3) мисленнєві операції людини з іншими вже наявними в її свідомості концептами, що веде до утворення нових метаконцептів; 4) мовне спілкування; 5) самостійне пізнання людиною значення лексичних одиниць [3: 315].

Мета роботи – опис формування концептів під час навчання студентів із кліповим мисленням.

Виклад основного матеріалу. Труднощі сприйняття текстів пов'язані зі змінами когнітивного стилю, оскільки сучасний світ, насичений електронними комунікаціями, формує зовсім інший тип сприйняття, що відрізняється від текстового, так зване кліпове мислення, поняття, що не так давно увійшло в сучасну науку. Основними рисами такого мислення зазвичай вважають здатність швидкого перемикавання між розрізненими смисловими фрагментами, високу швидкість переробки інформації, переважання нетекстової, образної інформації, а також нездатність до сприйняття тривалої лінійної послідовності – однорідної та одностильної інформації. Усе це – наслідок прискорення темпу життя, браку часу, збільшення щільності й різномірності інформаційного потоку, збільшення кількості справ, якими людина займається одночасно, зростання діалогічності на різних рівнях соціальної системи.

Людина з кліповим мисленням здатна швидко відшукати потрібну інформацію, переглянувши цілу низку посилань в Інтернеті, але їй дуже важко зрозуміти місце цієї інформації в картині світу, інтерпретувати її, зв'язати її причинно-наслідковими зв'язками з іншими одиницями інформації, зробити висновки або узагальнення. Проводячи багато часу в Інтернеті, сучасна людина втрачає навичку глибокого, вдумливого читання, здатність до концентрації протягом довгого часу на одному предметі й усвідомлення прочитаного. Можна стверджувати також, що здатність оцінювати й інтерпретувати інформацію також зменшується, що призводить до зниження критичності, отже, людині стає легко нав'язати якусь ідею або намір, тобто суб'єкт кліпового мислення легко керований іззовні.

Іншою небезпекою кліпового мислення є порушення механізму передачі культурних і етичних цінностей від покоління до покоління, невміння узагальнювати інформацію, робити з неї висновки і створювати на її ґрунті щось нове. Цілком очевидно, що поширення кліпового мислення є неминучим. Цей процес почався відносно недавно й закінчиться дуже нескоро, поширенню його сприяли та сприятимуть і Інтернет, і засоби масової інформації, і книжки, що на очах перетворюються у кліпи й зібрання цитат, і постійно зростаюча потреба в умінні робити кілька справ одночасно.

Очевидно також, що сучасна методика викладання іноземних мов (і методики викладання української та російської мов як іноземних особливо внаслідок їхньої традиційної «текстової» спрямованості) повинна реагувати на потреби студентів із новим типом мислення. Робота над концептом може починатися з аналізу власне мовної одиниці (або одиниць) як певного ядра, довкола якого формується понятійний і художній концепти, її сполучуваності, а потім – аналізу невеликих прозових і поетичних текстів (можливо – фрагментів текстів), музичних творів, творів образотворчого мистецтва, художніх і документальних фільмів і навіть матеріалів пошукових систем Інтернету, метою якого є відтворення невеликої частини картини світу, створеної досліджуваною мовою, у вигляді схеми, таблиці, ментальної карти або будь-якого іншого способу узагальнення й систематизації.

Таким чином, студент із кліповим мисленням зможе реалізувати здатність знаходити потрібну інформацію в морі найрізноманітніших її джерел і одночасно оволодіти вмінням її систематизувати, тлумачити, знаходити стійкі зв'язки та асоціації, а також розуміти особливості вживання і сполучуваності тих або інших мовних одиниць в українській мові й одночасно розширювати знання про українську мовну картину світу й формувати свою власну «вторинну мовну особистість». Залежно від рівня володіння мовою і практичних завдань навчання підбір матеріалів може суттєво варіюватися.

Використання концепту як одиниці відбору й організації навчального матеріалу на заняттях з іноземної мови дає можливість викладачу створити інформаційний простір, у якому під час роботи студенти набувають знання. Відбір концептів доцільно здійснювати, дотримуючись таких принципів: культурної значущості та різноманіття мовних форм. Перший передбачає відбір концептів, інформаційний потенціал яких відображає ключові духовні й матеріальні цінності носіїв мови. Наприклад, концептуальними домінантами українського етносу та основою його ментальності є концепти *воля, доля, душа, земля, калина, лихо, любов/ кохання, мати, хата, хліб, рушник, розум, свобода, серце, чумак* [4]. Названі концепти є оригінальними поняттями етнічної культури, що характеризують український національний характер з його чуттєвістю і раціональністю, емпатичністю і індивідуалізмом, мрійливістю і прагматизмом, фаталізмом і вірою в можливість впливати на свою долю, невмирущим прагненням до свободи. Так, концепт *свобода* в українському світогляді асоціюється перш за все з «незалежністю держави», «правом на державні та соціальні гарантії» (наприклад, *свобода слова, свобода совісті, свобода підприємництва* тощо), «правом бути вільним і діяти вільно» (наприклад, *свобода вибору, свобода пересування*), «відсутністю будь-яких обмежень» [4].

Роботу з формування понятійних і художніх концептів студентами можна розпочинати на поглибленому етапі вивчення мови. Спочатку студентам слід запропонувати зібрати й дослідити фонову лексику, національні особливості життя українців. Наприклад, можна запропонувати порівняти українські слова *поштова скринька, листівка, лист* і відповідно англійські *letter-*

box, postcard, letter. Поняття співпадають в обох мовах, але щодо лексичного фону існують відмінності, наприклад: оформлення листів в українській та англомовній традиції, різні уявлення про вигляд поштової скриньки (колір, розмір) тощо. Ці приклади належать до фонові лексики. Рекомендуємо запропонувати студентам визначити та описати українські реалії з національним колоритом. Корисним буде складання студентами словника різних видів національних реалій: антропонімів, зокрема це будуть зменшувально-пестливі форми дитячих імен, прізвиська, повні форми імен, прізвища; етнографічних реалій, таких як назви тварин, дерев; спортивних ігор; одягу, взуття; їжі, напоїв; грошей; свят тощо; реалій культури, а саме популярних літературних героїв; персонажів мультфільмів, кінофільмів; імен видатних вчених, музикантів, літераторів, акторів; реалій-топонімів, таких як назви річок, вулиць, визначних пам'яток, міст тощо.

Також слід навчити студентів використовувати лінгвокраїнознавчі коментарі для отримання зрозумілих пояснень.

Як правило, коментарі поділяють на: одиничні, системні, комплексні. Одиничні коментарі, наприклад *галушки, борщ* – це їжа, застосовують для семантизації національних реалій в їхньому основному значенні. Системні коментарі пояснюють значення слів, які об'єднані одним родовим поняттям. Наприклад, для слів *День міста, День Незалежності, День Конституції* родовим є поняття *свята*. Але для розуміння кожного видового поняття необхідна своя характеристика. Комплексні коментарі застосовують для семантизації лексики, що пояснюється у розгорнутому контексті, наприклад, *Різдво – це свято народження Ісуса Христа, одне з головних свят в Україні. Католицька церква і більшість протестантських церков святкують Різдво 25 грудня за юліанським календарем. Православні церкви в Україні святкують 7 січня за григоріанським календарем. В Україні Різдво – вихідний день. У різдвяну ніч діти ходять по квартирах, співають господарям колядки, а ті дають їм солодкі подарунки. Різдво Христове – час духовного очищення і любові. Ми не тільки прикрашаємо свої квартири, але наводимо порядок в душах – прощаємо ворогів.*

Комплексний коментар ми рекомендуємо представляти у вигляді ментальної карти. В її центрі розміщується зображення

ключового поняття, яке потім зв'язується зі схематичними образами понять лексичного фону. Нескладною буде ментальна карта, присвячена розкриттю поняття «Родина». Її можна оформити у вигляді родинного дерева. Безумовно, ментальна карта «Українське Різдво» набагато складніше, тому що лексичний фон буде налічувати велику кількість одиниць.

Можна запропонувати студентам скласти й описати концептосферу «Український образ життя», презентувати її у вигляді візуального образу, схеми, фрейму (схеми сцен).

Висновки. Таким чином, робота з формування понятійних і художніх концептів може допомогти студентам із переважаючим кліповим типом мислення опанувати нову мову, підвищити мотивацію, навчитися на прикладі аналізу концептів знаходити різного роду зв'язки та асоціації, краще розуміти й відчувати як культурні традиції носіїв мови, що вивчається, так і свої власні, а також розвивати критичне ставлення до безмежного потоку інформації. Процес формування концептів розвиває у студентів уміння відбирати, класифікувати, систематизувати необхідний мовний матеріал залежно від мети й ситуації спілкування; удосконалювати та втілювати компенсаторні вміння; вчить їх створювати когерентний дискурс і вибирати необхідні мовні стратегії для

його реалізації. Усе це уможливило чітку організацію навчального процесу, що забезпечує ефективне формування міжкультурної компетенції студентів.

На нашу думку, доцільним є використання концепту як універсальної одиниці набуття знань студентами під час формування їхньої мовної компетенції, а саме – як одиниці відбору та організації мовного (лексичного) матеріалу.

Перспективи подальшого дослідження полягають у пошуку способів реалізації засад когнітивної лінгвістики в навчальному процесі, під час якого вивчаються процеси сприйняття, осмислення й пізнання дійсності людиною. Дослідження в цій області дозволять краще розуміти вербальні процеси комунікації та розробити ефективні моделі навчання з метою успішного формування вторинної мовної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесов В.В. Концепт культуры: образ, понятие, символ. *Вестник СПб. университета*. 1992. Сер. 2. Вып. 3. № 16. С. 11–18.
2. Місінкевич О. Концепт культури як одиниця ментальної інформації у мовній картині світу. *Мовознавство*. 2014. Вип. 1. С. 54–57.
3. Ніфака Т., Бовда О. Когнітивний напрям у методиці викладання іноземних мов. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Лінгвістичні й методичні проблеми викладання іноземних мов у школі та ВНЗ*. 2016. С. 314–318.
4. Печко Н.М. Концептуальні домінанти як основа менталітету етносу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 55. С. 196–198.
5. Савельева И.Ф. Концепт как универсальная единица формирования знаний в процессе обучения студентов языкового вуза иностранному языку. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2009. С. 275–277.
6. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. С. 40–76.

REFERENCES

- Kolesov, V.V. (1992). Koncept kultury: obraz, ponjatie, simvol [Culture concept: image, concept, symbol]. *Vestnik SPb. universiteta [Bulletin of St. Petersburg university]*. S. 2, Is. 3, № 16, pp. 11–18 [in Russian].
- Misinkevych, O. (2014). Koncept kultury yak odynycya mentalnoyi informaciyi u movnij kartyni svitu [The concept of culture as a unit of mental information in the linguistic picture of the world]. *Movoznavstvo [Linguistics]*. 1, pp. 54–57 [in Ukrainian].
- Nifaka, T. and Bovda, O. (2016). Kognityvnyj napryam u metodyci vykladannya inozemnykh mov [Cognitive direction in foreign language teaching]. *Naukovyj visnyk Shhidnoyevropeyskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Lingvistychni i metodychni problemy vykladannya inozemnykh mov u shkoli ta VNZ [Scientific Bulletin of the Lesya Ukrainka Eastern European National University. Linguistic and methodological problems of teaching foreign languages at school and universities]*. 6, pp. 314–318 [in Ukrainian].
- Pechko, N.M. (2015). Konceptualni dominanty yak osnova mentalitetu etnosu [Conceptual dominants as the basis of the ethnos mentality]. *Naukovi zapysky Nacionalnoho universytetu “Ostrozka akademiya” [Scientific notes of the Ostroh Academy National University]*. *Philological Series*, 55, pp. 196–198 [in Ukrainian].

- Saveljeva, I.F. (2009). Koncept kak universalnaja edinica formirovanija znanij v procese obuchenija studentov jazykovogo vuza inostrannomu jazyku [Concept as a universal unit of knowledge formation in the process of teaching students of a language university a foreign language]. *Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta im. A.I. Gercena* [Bulletin of A.I. Herzen Russian State Pedagogical University]. St. Petersburg: Izd-vo RGPU im. A.I. Gercena, pp. 275–277 [in Russian].
- Stepanov, Ju.S. (1997). *Konstanty. Slovar russkoj kultury* [Constants. Dictionary of Russian culture]. Moscow: Shkola “Jazyki russkoj kultury”, pp. 40–76 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції: 20.09.2019

Косьміна Вікторія Юрївна, старший викладач кафедри мовної підготовки І Навчально-наукового інституту міжнародної освіти Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (61022, Харків, майдан Свободи, 4); e-mail: wredf@ukr.net; orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1704-9524>.

Косьмина Виктория Юрьевна, старший преподаватель кафедры языковой подготовки І Учебно-научного института международного образования Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина (61022, Харьков, площадь Свободы, 4); e-mail: wredf@ukr.net; orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1704-9524>.

Viktoriia Kosmina, Assistant Professor, Language Training Department 1, International Education Institute for Study and Research, V.N. Karazin Kharkiv National University (61022, Kharkiv, 4 Svoboda Square); e-mail: wredf@ukr.net; orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3217-995X>.